

PAMFLET O DOROTĚ JIRÁŇOVÉ

Jindřich FRANCEK

V prvních letech 17. století vzrušila pardubické měšťany aféra Jeronýma Žateckého, příslušníka místní patricijské rodiny.¹ Někdy v roce 1606 usiloval o sňatek s Dorotou Jiráňovou, s níž uzavřel slib manželství, avšak bez vědomí jejího otce, fišmistra Jana Jiráňe.² Panna Dorota dala Žateckému na potvrzení vážnosti úmyslu dokonce 100 kop grošů míš. a pozlacený náramek, což nebylo obvyklé.³ Je pochopitelné, že z toho vznikl vleklý spor. Dne 12. května 1607 požádal Jeroným Žatecký kožešníka Melichara o svědectví a připomněl mu hádku s Jiráňem 11. srpna 1606, které se také zúčastnil: "... *tejš pan Jan Jiráň vystoupivši s panem otcem mým a se mnou z radní světnice, činíc zmínku o Dorotě, dceři své, důtklivě mluvil ke mně a ku panu otci mému, že on nikterak k tomu nepovolí, aby se táž Dorota, dcera jeho, mně za manželku dostati měla a pan otec můj že proti tomu odpověděl: Poněvadž jsme toho při vás skrze dobrý pány a přátely nejednou vyhledávali, proč by se to státi nemělo? Tu hned pan Jan Jiráň otci mému zlořečíc, pravil, že v hrdlo lže,*

- 1) Srov. P. Vorel, *Ze života pardubických primátorů předbělohorské doby* (Jeroným Žatecký a jeho rodina) v tomto svazku VĚSH.
- 2) Jan Jiráň pocházel z Přelouče, r. 1594 byl rybničním písařem a v letech 1600 - 1614 fišmistrem. V Pardubicích vlastnil dům čp. 4 na Pernštejnském náměstí (1600) a čp. 69, 70, 71 na Zeleném předměstí (1610). Při revizi panství v r. 1614 byly zjištěny závažné nedostatky v jeho činnosti, proto byl zbaven úřadu fišmistra. Srov. k tomu J. Sakař, *Dějiny Pardubic nad Labem IV*. Pardubice 1928 - 1934, s. 112, 254; P. Vorel, *Důsledky generální visitace pardubického panství roku 1614*. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice* 1985, č. 2, s. 14-21; T. Šimek, *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*. In: *Východočeský sborník historický* 1, 1991, s. 152 - 153, 164.
- 3) Srov. Z. Hledíková, *Zápisy z manželských sporů - nepovšimnutý pramen 15. století*. In: *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof.dr. Josefa Petráňe*. Praha 1991, s. 85.

abychme toho při něm měli vyhledávati, mluvíc tak, že mu ani čert z pekla ani císař, pán jeho, aby on mně dceru svou dáti měl, nerozkáže a že mi ji za manželku dáti nechce. Proti tomu od otce mýho že bylo řečeno, bude-li v tom vůle boží, stane se, a pakli nebude, nestane se, pamatujíc pana Jana Jiráňe, aby se nehoršil, že takovejmi slovy aby důstojnosti a velebnosti Jeho Milosti císařské, pána svého nejmilostivějšího dědičného neurážel..."⁴ V dalších měsících se napětí mezi oběma rodinami zcela jistě stupňovalo. Konkrétní průběh řešení sporu městským soudem neznáme, máme k dispozici jen smlouvu z 28. prosince 1607. Dovídáme se z ní, že veškeré nedorozumění a zášti obou stran "... jest zdviženo, zkaženo, umrtveno a sumou v nic obráceno a zcela i zouplna na budoucí časy vykořeněno a strany v mír, pokoj a dobré přátelství uvedeny..."⁵. Slib manželství byl zrušen, neboť k němu došlo bez souhlasu rodičů Doroty Jiráňové. Soud vyslovil Jeronýmu Žateckému zákaz dalších styků s ní, dále mu nařídil, aby odevzdal hejtmanovi její dopisy ke zničení a aby zaplatil náhradou za obdržený předmanželský dar Janu Jiráňovi 50 kop grošů míš.

Jeroným Žatecký se však nespokojil s rozhodnutím městského soudu a vzápětí usiloval o to, aby jeho případ řešil církevní soud. Dne 8. února 1608 vyzval proto pražský arcibiskup Karel hrabě z Lamberka k postavení Doroty Jiráňové, která byla právě v Praze, pardubického hejtmana Jana Gerštorfa z Gerštorfu a Malšvic. Žalovaná strana (panna Dorota) se před církevní soud nepostavila, údajně jí to nedovolili úředníci České komory. Z toho důvodu žádal arcibiskup pardubického hejtmana o postavení Doroty Jiráňové znovu v březnu 1608.⁶

Nicméně žalovaná strana se opět nedostavila, jak vyplývá z dopisu uvedeného hejtmana pražskému arcibiskupovi z 2. listopadu 1608, ve kterém píše: "... v podobné příčině na onen čas s Dorotou, dcerou Jana Jiráňe, Jeho Milosti císařské fíšejštra pardubského a Jeronýmem Žateckým jisté poručení učiněné mám, abych je při právě zdejší o to, což tak mezi stranami činiti bylo, porovnal, jakož jest se i stalo..."⁷. Současně se ohradil proti arcibiskupovu nařčení, že v tomto případě překročil své kompetence. Je škoda, že nás prameny úřední povahy již dále neinformují o osudech Doroty Jiráňové. Víme jen, že se 14. února 1610 provdala za Václava Vokouna z Vokounštejna, tedy do pražské patricijské rodiny.⁸

4) SOKA Pardubice, f. AM Pardubice, inv.č. 1641.

5) SOB A Zámorsk, f. Vs Pardubice, inv.č. 4104 - registra smluv poddaných 1597 - 1673, fol. 36v.

6) SÚA Praha, f. Archiv pražského arcibiskupství, sign. C 1 - Emanata 1608.

7) Tamtéž, sign. C 77 - Recepta 1608.

8) Státní knihovna Praha, starý tisk UK Praha 52 G 10. Za upozornění na tento pramen děkuji dr. Petru Vorlovi. Pražský měšťan Jiří Vokoun získal roku 1603 predikát z Vokounštejna. Jeho syn Václav byl v letech 1611, 1612, 1620 a 1626 jedním z osmipánů, v letech 1628, 1630 a 1634 konšelem a v roce 1637 obecním starším Starého Města pražského. Vlastnil nákladnický dům, čp. 314 U zlatého slunce, ale i domy čp. 299, 513, 715, 784. Srov. J. Čermák, Šlechtické a erbovní rodiny velvarské v XVI. a XVII. věku. In: ČSPS 6, 1898, s. 17, týž, Dodatek k článku Šlechtické a erbovní rodiny velvarské ... Tamtéž 7, 1899, s. 107; J. Mandelová, Soupis úředníků osmipanského úřadu na Starém Městě pražském, (do roku

O této pardubické dívce se dochoval v Archivu Národního muzea pozoruhodný pamflet,⁹ o němž poprvé psal Zdeněk Bičík.¹⁰ Jde o jeden list papíru (bez filigránu) o rozměrech 19,5 x 30,5 cm. Tento papír byl nepochybně při vazbě blíže neznámé knihy, neboť na jeho obou stranách jsou dodnes zřetelné stopy štetce a lepidla. Po sejmutí z desky byly oříznuty okraje listu, v případě spodního okraje, žel i s částí textu. Z paleografického hlediska lze stručně říci, že pamflet napsal (či opsal) jeden písař, a to novogotickou kurzívou.

Uvedená skladba má dvě verze, obě jsou psány formou oblíbeného čtyřstopého trochejského verše (134), z čehož vyplývá, že šlo vlastně o píseň. Domníváme se, že vznikla jako ohlas konfliktu dvou předních pardubických rodin, které jím vzbudily živý zájem veřejnosti. Tato anonymní literární památka je zcela jistě pardubické provenience, což dokládá důvěrnou znalostí prostředí i jednotlivých osob.

Vedle Jana Jiráňe, jeho manželky Elišky a obou Jeronýmů Žateckých (otce a syna) je v ní zmíněn Jan Plzák, zprvu pojezdny, posléze polesný písař. V Pardubicích měl dům čp. 101/10 v Kostelní ulici od roku 1584, v letech 1592 - 1600 bydlel v Zámecké ulici (čp. 207/7), roku 1601 na Lažánkách (čp. 57).¹¹ Předpokládáme, že pod jménem Plzacka se skrývá jeho manželka Kateřina.¹² Jako Březinka je v pamfletu zaznamenána zřejmě Dorota, manželka Ambrože Březiny, tkalce z Nymburka, který byl majitelem domu čp. 103 v Kostelní ulici.¹³ Ostatní uvedené osoby se nepodařilo identifikovat.

Pamflet o Dorotě Jiráňové je nesporně zajímavým pramenem k poznání každodenního života v Pardubicích na počátku 17. století, neboť plasticky doplňuje písemnosti, které vznikly z činnosti městského a církevního soudu.

1636). In: Documenta Pragensia 2, 1981, s. 168. O jeho majetku srov. V. Lfva, Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace. In: Sborník příspěvků k dějinám hl.m. Prahy 9, 1935, s. 21, 45, 63, 65, 121, Berní rula 3. Pražská města, ed. V. Lfva, Praha 1949, s. 28, 35, 55, J. Čarek, Z dějin staroměstských domů. In: Pražský sborník historický 12, 1980, s. 16, tamtéž 13, 1981, s. 23. Vokounův kšaft ze 17.2. 1656 je zapsán v rukopise uloženém v Archivu hl.m. Prahy pod č. 2206, fol. 326r - 329v. Zde je však uvedena pouze jeho další manželka Anna.

9) ANM Praha, sbírka F 145/74.

10) Z. Bičík, Pamflet o Dorotě Jiráňové. In: Dějiny a současnost 3, 1961, č. 6, s. 35; týž, Dobová pardubická písnička. In: Zprávy Klubu přátel Pardubicka 2, 1967, č. 3, s. 3-4.

11) Srov. J. Sakař, Dějiny Pardubic nad Labem IV, s. 188, 215, 389; T. Šimek, Správa pardubického komorního velkostatku, s. 161, 166.

12) Srov. J. Sakař, Dějiny Pardubic nad Labem IV, tamtéž.

13) Tamtéž, s. 216.

Text I.:

V Pardubicích jedna panna,
 Jiráňova jménem Dorna,^{a)}
 pravým jménem Slatká (!) Dorna,^{b)}
 není toho jména hodna.
 Nebo hned od let dvanácti,
 chovala se pěkně dosti,
 užívajíc všech marností.
 Když nemohla světle jíti,
 po foreštích se projíti,
 a druhá sobě najíti,
 v larvě benátské běhala,
 v hábit mužský se oblékla,
 aby poznána nebyla.
 Sama druhá, sama třetí,
 nestyděla se běžeti
 k válku a vejci kouleti
 za dvůr obecní do stáje,
 nejspíše měsíce máje,
 trefila jako do ráje.
 Však nejprv je panenství její,
 jakž to lidé říci smějí,
 porušeno s volí její,
 u perníkářů v stodole
 a potom v světnici dole.
 Když chodívala na pole,
 lůžce tam měla ustlané,
 na komoře malované,
 v něm peřiny vyšívané.
 Když se jí koliv zlíbilo,
 buď ráno neb večír bylo,
 hned se jí k libosti stalo.
 Odtud chodila do školy
 k kantorům, kteří tu koli^{c)}
 posloupně po sobě byli.
 Učili ji solmizovat,
 pupkem Dornu zhůru líhat,
 v komoře u dveří hýbat.
 Rodičové její milí,
 že do kostela v tu chvíli
 chodívala, za to měli,
 nebo skrze školu chodí
 na slovo Boží lidi,
 však kdo kam jde, předce vidí.
 Sama by v to netrefila,
 tak pojednou aby byla
 od včěrka (?) kurva ...^{d)}
 Než byla její svodnice
 perníkářka kouzelnice,

než chléb (!) jísti umí více.
 Po ní Marta Bohdanecká,^{e)}
 služebná tehdaž děvečka
 Šandova, též i Březinka
 faktorkyně a Plzačka,
 ta dávno čertova všecka.
 K malýmu sou jí pomohly
 a zas od něho spomohly,
 jak ji do Prahy dovezly.
 Nebudu víc o tom psáti,
 musím jiným zanechatí.
 aby měli co zpívatí.

Text II.:

JINÁ VĚC

Jak sou zde panny poctivé,
 v Pardubicích, jest pravdivé,
 že jedna naproti bráně,
 tak praví, dcera Jiráňe,
 sto kop dala za líhání,
 vtom z ní učiněna paní.
 Však předce za pannu chodí
 a pyšně sobě provodí,
 potom chtic toho pozbyti,
 dala slepici zabýti,
 tou krví čechlík² mazala,
 aby matka nepoznala.
 Když se to^{f)} tajit nemohlo,^{g)}
 nýbrž v životě již bylo
 pacholátko neb děvčátko,
 pověděla: Ba,^{h)} již matko
 musíš mne do Prahy dáti
 k přátelům mým odeslati.
 Jsou tam na to vyučené
 od čerta baby kouzelné,
 aby ze mne plod vyhnaly,
 by zde lidé nepoznali,
 že sem jej v břiše nosila,
 Boží zákon přestoupila,
 obávám se zde tresání,
 u planýře pružinami.
 Tak jest matka učinila
 a k přátelům jest jí dala,
 kterážto pobyv v Praze srok,
 učiněna zas pannou v skok.
 Tam šestineděle měla,
 však předce kurvou zůstala,
 opětⁱ⁾ světle jest narčena,

že jest kurva duplovaná.
 Zatecký o ní mluvilal,
 že se s ní dosti nalíhal,
 Jeroným, mladší syn jeho,
 když býval v domě u něho,
 víš že se s ním o to soudil
 a pes Plzák jemu radil.
 Též děkan nazval ji kurvou
 před hejmanem duplovanou
 na zámku zde v Pardubicích
 v přítomnosti lidí mnohých...^{j)}
 V tom ji rodičové její,
 co slyšet, zastat nechťejí,
 nemohou také, by chtěli,
 leč by ji přepálit dali.
 Ale to jest nepodobné,
 ani zde žádnému možné,
 panenství když jednou mine
 a k tomu tři věci jiné.
 Nikdá se zas nenavrátí,
 sic potom fejf,^{k)} když je ztratí,
 nyní zas na nový honí,

nic již po takové není,
 v larvě i v hábitu mužském,
 běhá ve dne v noci plzským.
 Ježto tu v Starém zákoně
 zapovídá Písmo přísně,
 aby jak mužské tak ženské
 pohlaví nestrojilo se
 potvorně do šatův cizích,
 než aby užívalo svých,
 chce-li ujíti těžkosti,
 hanby a mnohé lehkosti,
 protož vy poctivé panny,
 po cestě oně Zuzany⁴
 choďte a ji následujte,
 sodomství se vystříhejte.
 Nehleďte na tuto Dornu,
 která líhá pupkem zhůru
 a tak dojdete rejského
 vínku v radosti věčného.^{k)}
 A pryč jí vrkoče uřezají^{l)}
 a katu zahrabati dají.^{l)}

Textově kritické poznámky:

- Slova "Jiráňova jménem Dorna" potvržena.
- Slova "pravým jménem Slatká Dorna" vepsána jako marginální vsuvka a potvržena.
- Původně vepsáno slovo "byly," jež přepsáno na "koli", které škrtnuto a slovo "koli" vepsáno znovu.
- Na konci sloupce následuje odstřižený řádek.
- Následují škrtnutá slova "u Dorny čertova všecka."
- Původně vepsáno slovo "toho," jež přepsáno na slova "se to."
- Původně vepsáno slovo "nemohli," jehož poslední písmeno přepsáno na "o".
- Slovo "Ba" vepsáno jako interlineární vsuvka.
- Původně vepsána slova "Zde pak" a jako interlineární vsuvka vepsáno slovo "opět".
- Na konci sloupce následuje ostřižený řádek.
- Slova "vínku v radosti věčného" potvržena.
- Slova "a katu zahrabati dají" potvržena. Jinou rukou připsána na závěr slova "Pán Bůh, Pán Bůh s vámi."

Věcné poznámky:

- Slovo forešt vzniklo ze stn. fores(t) - wald, forst, ein ritterspiel im walde. Srovnej M.Lexers, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, Leipzig 1968, s. 296, V.Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1971, s. 145.
- Čechlík je lehká letní sukně, ale i jiný lněný textil jako prostěradla, povlaky apod.
- Slovo "fejf" vzniklo zřejmě ze slova "feflik", které je odvozeno z lat. peplum (peště vyšívaná říza řeckých žen), u nás užíváno ve významu ozdoby (stužky) přílby apod. Srovnej L.Jungmann, Slovník česko - německý I, Praha 1835, s. 541. V přeneseném smyslu slova znamená slovo "fejf" v textu naší skladby nejspíš panenství jako ozdobu dívky.
- Připomenuta sv. Zuzana, dcera Římana Gabinia, která žila v době císaře Diokleciána. Pod vlivem příbuzných učinila slib ustavičného panenství. Když odmítla nabízený sňatek, byla uvězněna jako křesťanka a sřata roku 295. Srov. L.Vondruška, Životopisy svatých v pořadí dějin církevních I, Praha 1930, s. 180.

Pamphlet über die Dorota Jiráňová (über die Dorothea)
(Zusammenfassung)

Am Ende des 16. Jahrhunderts ist in Pardubitz Jan Jiráň, der aus naher Přelouč stammte, heimisch geworden. Er wurde einer der herrschaftlichen Beamten Pardubitzer Kammerherrschaft, am Anfang wirkte er als Teichschreiber, in den Jahren 1600 - 1614 wurde er Fischmeister. Die Tochter von Jiráň gewann Jeroným Žatecký Leib, der Angehörige einer Ortspatrizierfamilie, der mit ihr das Eheversprechen abgeschlossen hat, jedoch ohne Wissen und Willen ihres Vaters. Es entstand daraus ein verhältnismässig schleppender Streit, der durch das Stadtgericht und danach auch durch Kirchengericht gelöst wurde. Ein Streit beider Familien hat das lebhafteste Interesse der Öffentlichkeit erregt, eine der Widerhallform stellt auch Pamphlet über Dorothea Jiráňová dar, das 2 Versionen hat.

Dieses anonyme Literaturdenkmal wird im Archiv des Nationalmuseums in Prag aufbewahrt.

Infolge dessen, dass es sich um eine interessante Quelle zum Erkenntnis des alltäglichen Lebens in Pardubitz am Anfang des 17. Jh. handelt, wurde durch den Autor seine Edition aufgenommen, die eine Anlage des Artikels wird.

Handwritten text in a cursive script, likely a transcription of the pamphlet mentioned in the adjacent page. The text is dense and appears to be a summary or a detailed account of the events described in the printed text. It begins with "Pardubitzký zprávy o dělné ženě" and continues with a narrative of a woman's life and a legal dispute. The script is somewhat faded and difficult to read in places, but the overall structure is clear. The text ends with a small number "24" at the bottom left.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and covers most of the page, with some lines appearing to be crossed out or heavily faded. The script is characteristic of 17th or 18th-century handwriting.

ARCHIV
MUSEA
KRÁLE
174
Baron Borsky
Baron Borsky